

Recenzie

DOMORÁK, Daniel. *Stimuly existencie. Rekonfigurácia existenciálnej prózy v slovenskej literatúre štyridsiatych rokov 20. storočia.* Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2020. ISBN 978-80-224-1848-5.

Problematiku vymedzenia existenciálnej poetiky možno označiť za jedno z dlhodobých výskumných snažení slovenskej i svetovej literárnej vedy. Monografia *Stimuly existencie. Rekonfigurácia existenciálnej prózy v slovenskej literatúre štyridsiatych rokov 20. storočia* dokazuje, že aj napriek sústavnému, viacgeneračnému úsiliu sa ešte aj v podmienkach súčasnej literárnej vedy dá k tejto problematike pristúpiť objavne, so zameraním na text a bez upadnutia do prehnaneho zachádzania k filozofickým presahom, do ťahaníc o terminológiu či do neproduktívneho opakovania už dostatočne známych a preskúmaných konceptov.

Autorom publikácie je Daniel Domorák, vedecký pracovník Oddelenia literárnej teórie Ústavu slovenskej literatúry SAV a jeden z predstaviteľov najmladšej generácie literárnych vedcov a vedkýň. Problematike poetiky existenciálnych próz sa venuje dlhobojšie, prvé publikačné výstupy k tejto téme uverejnil už roku 2016 (napr. *Prolegoména k výskumu existenciálnej literatúry* v Slovenskej literatúre, roč. 63, č. 3), monografia *Stimuly existencie* teda predstavuje vyvrcholenie jeho niekoľkoročnej bádateľskej činnosti. Touto problematikou sa takisto zaoberal aj vo svojej dizertačnej práci, ktorú vypracoval pod vedením profesora P. Zajaca a obhájil roku 2019 (pod názvom *Rekonfigurácia existenciálnej prózy v slovenskej literatúre štyridsiatych rokov 20. storočia*). Publikačne sa doposiaľ prezentoval najmä na stránkach Slovenskej literatúry: články *Existenciálna poetika – Leopold*

Lahola (Vtáčí spev) zo SL, roč. 66, 2019, č. 2; *Spisovateľ ako sociálna rola – svedomie národa, inžinier ľudských duší alebo niekto iný* zo SL, roč. 65, 2018, č. 2; *Východiská poetiky rekonfigurácie v existenciálnom diskurze slovenskej literatúry po roku 1945* zo SL, roč. 64, 2017, č. 3; jeho príspevok *Ošial: východisko k poetike literárnej pamäti* vyšiel roku 2018 v zborníku *Poetika textu a poetika udalosti*, ktorý vznikol v spolupráci ÚSL SAV a Trnavskej univerzity v Trnave (edične knihu pripravili R. Bílik a P. Zajac). Venuje sa tiež aj literárnej kritike.

Monografia *Stimuly existencie* je rozdelená do štyroch tematických celkov (v zmysle štyroch skupín stimulov), ktoré sú rámcované úvodným a záverečným stimulom. V kapitolách *Literárnohistorické stimuly* a *Teoretické stimuly I* autor vykladá teoretické základy svojho skúmania: stručne charakterizuje vývoj chápania existenciálnej poetiky v podmienkach slovenskej a českej literárnej vedy (približuje tu napr. koncepcie M. Hamadu, J. Felixa, R. Bílika, P. Zajaca, M. Forgáča a používanie existenciálnych východísk v interpretáciách Z. Pruškovej či F. Matejovova, z českého prostredia predstavuje teórie V. Černého, V. Navrátila či V. Papouška), objasňuje pojem rekonfigurácia v súvislosti s jeho používaním u O. Čepana a P. Zajaca (v troch polohách re-interpretácie, re-distribúcie a re-vízie, v ktorých následne vyhodnocuje dovtedajšie uvažovanie literárnych vedcov o existencializme) a obdobne stručne vykladá ťažiskové koncepty existenciálnej filozofie M. Heideggera a J. P. Sartra (samozrejme, s presahmi aj k ich nasledovníkom). Kapitola *Literárne stimuly* následne predstavuje interpretačnú časť publikácie: tvoria ju interpretácie štyroch slovenských próz, všetky zo štyridsiatych rokov 20. storočia (*Nešťastný hrdina* I. Horvátha, *Kňaz* F. Švantnera, *Vtáčí*

spev L. Laholu a Ošial' D. Tatarku), v ktorých sa zásadným spôsobom uplatňuje existenciálna poetika. Do každej z týchto interpretácií je zakomponovaný aj komparatívny aspekt: prostredníctvom neho autor rozlišuje medzi existenciálnymi textami a textami, ktoré majú istý potenciál byť existenciálnymi, no v určitých kľúčových ohľadoch sa takému zaradeniu vymykajú (*Nešťastný hrdina* je porovnávaný so *Svätou žiarou* J. Červeňa, *Kňaz* so Švantnerovou *Božou hrou*, *Vtáci* spev s *Othelom* J. Barča-Ivana a v prípade *Ošialu* sa tu porovnávajú dve verzie tejto novely: pôvodná, obsiahnutá aj v prvom vydaní zbierky *V úzkosti hľadania* z roku 1942, a prepracovaná, ktorá vznikla v šesťdesiatych rokoch a bola odvtedy knižne publikovaná v novších vydaniach zbierky vrátane jej najnovšieho vydania z roku 1997). Druhá časť *Teoretických stimulov* je umiestená až za interpretačnú kapitolu monografie, pretože sa v nej ťaží zo záverov interpretácií: podáva sa tu podrobný prehľad princípov existenciálnej perspektívy, bod po bode starostlivo vyskladaný z výsledkov interpretačných snažení, charakterizuje sa tu čepanovská principiálna pluralita, ku ktorej výskumne smeruje aj D. Domorák (opäť vo viacerých polohách a s vyložením odlišného zázemia pluralizmu u W. Jamesa, J. F. Lyotarda, G. Deleuzea a F. Guattariho či M. Foucaulta), a charakterizuje sa tu poetika existenciálneho priestoru (prostredníctvom kľúčových princípov integrálnosti, temporálnosti/časovosti, tvorivosti, auratickosti, rezonantnosti, modálnosti a performatívnosti).

D. Domorák vychádza z koncepcií existenciálnej perspektívy (R. Bílik a P. Zajac) a čepanovskej rekonfigurácie smerujúcej k pluralizmu (uplatňuje ju i P. Zajac). V procesoch analýzy a interpretácie literárnych textov používa metodologicky rôznorodé postupy (vrátane naratologickej analýzy), ktoré prepája s presahmi nielen do oblasti filozofie, ale napr. aj k teórii hry (v existenciálnom podaní E.

Finka) či k teórii improvizácie (K. Johnstone), obe v interpretácii k Laholovmu *Vtáčíemu spevu* (s. 115 až 128). Každý z textov, ku ktorému D. Domorák v interpretačnej časti pristupuje, si vyžaduje trochu odlišný prístup, s čím súvisí aj odlišná povaha Domorákových komparatívnych interpretácií. Vo výsledku vzniká pôsobivo pestrá metodologická paleta, určovaná na jednej strane jednoznačnými východiskami výskumného prístupu a na druhej strane jedinečnými charakteristikami skúmaných textov.

Domorákov štýl možno charakterizovať ako erudovaný a hutný, pojmovovo nasýtený, s prevahou nominálneho vyjadrovania a efektívnym využívaním citácií a parafráz. Vzhľadom na široké presahy danej problematiky a špecifickú terminológiu sa u čitateľa predpokladá istá miera oboznámenia aspoň s kľúčovými charakteristikami existenciálnej filozofie a jej základným pojmovým aparátom. Autor svoju monografiu vybavil v tomto ohľade veľmi užitočnou kapitolou *Teoretické stimuly I*, kde vyložil viaceré zo zásadných Heideggerových a Sartrových pojmov (vrátane naznačenia ich limitácií), no na obširnejší výklad tu, prirodzene, nie je priestor, takže je namieste ku knihe pristupovať oboznámene s celistvými systémami jednotlivých predstaviteľov filozofie existencie. To isté platí aj o presahoch k postmoderne či k filozofii pragmatizmu (obe pri riešení problematiky plurality v *Teoretických stimuloch II*), k hermeneutike, recepcnej estetike, teórii herectva (Stanislavského verzus Brechtova koncepcia vcítienia sa, resp. odcudzenia postave) a i., hoci D. Domorák sa zakaždým snaží podať tieto rôznorodé presahy dostatočne prístupne a uplatňuje ich iba v takom rozsahu, aký je nevyhnutný.

Domnievame sa, že v teoretických častiach knihy si D. Domorák vybudoval viac než len solídne základy svojho skúmania. Stručne a výstižne charakterizuje premeny

literárnovedného diskurzu o existencializme v slovenskej i českej literárnej vede a povahu týchto premien hodnotí z hľadiska možnosti rekonfigurácie na vyššie spomínaných troch úrovniach (tretí odsek recenzie). Vnímame to ako prínosný vklad do mapovania tohto špecifického diskurzu. Čiastkovo by sme tiež radi upriamili pozornosť napr. na autorovu analýzu a zhodnotenie myšlienkových východísk M. Hamadu či J. Felixa, ktorých sa ujal bez opomenutia limitácie diskusií o vzťahu humanizmu a existencializmu. Kvalitná úroveň spracovania charakterizuje aj kapitolu *Teoretické stimuly I*. Autor v dostatočnej miere predstavil kľúčové pojmy Sartrovho systému i Heideggerovho systému pred „obratom“. Podobne ako v prípade predošlej kapitoly, aj tu sú jednotlivé koncepty hodnotené triezvo a predstavené aj s ich limitáciami (napr. problematickosť pojmu úzkosti). Len škoda, že tu obdobným spôsobom neboli spracované aj zásadné koncepty kresťanského existencializmu (G. Marcel) a jeho predchodcov (S. Kierkegaard či M. de Unamuno), čo by sa neskôr určite osvedčilo pri interpretácii pôvodnej verzie Tatarkovho *Ošialu*. Autor ďalej uvádza existenciálnu perspektívu aj do vzťahov medzi autorom a textom, textom a kontextom a textom a performativitou, čím obohacuje tradičnú problematiku recepcnej estetiky o úplne nové rozmery. Obdobne vnímame aj druhú časť *Teoretických stimulov*. Vymedzenia princípov existenciálnej perspektívy a poetiky existenciálneho priestoru sú výstižné, presne sformulované a relevantné k vlastnej podstate literatúry, ktorú zvykneme vyhodnocovať ako existenciálnu, a popritom aj vhodne nadväzujú na závery interpretačnej časti monografie.

Aspoň stručne sa treba vyjadriť aj k interpretáciám D. Domoráka. Pri interpretovaní *Nešťastného človeka* vyložil danú prózu ako existenciálnu grotesku. Pri interpretovaní *Kňaza* identifikoval napätú dualitu medzi

hyperbolickými vyhláseniami titulnej postavy a ich následným popretím, pričom do tejto záležitosti vniesol problematiku existenciálne poňatého rozumenia (a v tomto duchu interpretoval napr. motív okna). Pri interpretovaní *Vtáčieho spevu* vyhodnotil danú prózu ako improvizovanú ostrakizačnú hru. Pri interpretovaní *Ošialu* identifikoval posun medzi dvomi verziami tejto novely ako posun v motivácii hrdinky od úzkostnej nadosobnej determinácie k sebareflexívnej, autentickejšej motivácii (v tomto prípade treba vyzdvihnúť spôsob, akým D. Domorák narábal s problematickým konceptom úzkosti; ako ukázal, samotný výskyt motívu úzkosti v texte nemusí ešte nutne automaticky znamenať jeho v pravom zmysle slova existenciálnu povahu). Nemenej pôsobivé sú interpretačné závery Domorákových komparatívne ladených podkapitol: tu by sme radi upozornili napr. na porovnanie s *Othellom* J. Barča-Ivana, kde autor vyhodnotil postavy na základe identifikácie s predpísanou rolou a v duchu duality opozície Stanislavského a Brechtovho poňatia herectva. Všetky Domorákové interpretácie sú objavné, nezaťažené frázovitou či tendenciou „škatulkovať“ do zaužívaných kategórií (napr. v súvislosti s „nálepkovaním“ *Nešťastného človeka* ako psychologickéj alebo spoločenskej prózy). Problematickejší charakter interpretácií, dôsledná snaha preniknúť k podstate javu a erudovane ho pomenovať, pozorné analytické čítanie (s citlivým okom na významové odtienky) a schopnosť rozhládene uviesť vypozerované javy do širších súvislostí: toto by sme vytýčili ako kľúčové charakteristiky D. Domoráka-interpretátora.

Publikácia D. Domoráka však nie je podnetná len sama o sebe, ale zároveň môže (a hádam aj bude) slúžiť ako výzva k uskutočneniu obdobne ladeného výskumu aj pre poetiky iných umeleckých smerov, osobitne radi by sme uvítali takéto spracovanie vitalizmu (aj vzhľadom na jeho pomerne široké filozofické

zázemie). Pevne veríme, že *Stimulmi existence* D. Domorák vytýčil cestu hodnú nasledovania, a to vo viacerých ohľadoch.

Milan Kolesík

ZUMRÍKOVÁ KEKELIAKOVÁ, Monika.
Poézia Paľa Olivu.

Levoča: Modrý Peter, 2021. ISBN 978-80-8245-009-8.

Monografia Moniky Zumríkovej Kekeliakovej je jednou z najkompletnejších recepčných analýz tvorby jedného autora na Slovensku. Menej rozsiahle dielo Pavla Ušáka Olivu jej dáva priestor na detailnú analýzu jeho tvorby v dobovom i historickom kontexte. Autorka naplňa predstavu Romana Ingardena o vytvorení literárnohistorického modelu autora na základe všetkých relevantných literárno-kritických konkretizácií, vďaka ktorým má interpretátor (Ecov termín) právo vytvoriť vlastnú textovú analýzu a určiť „invariantné črty básnikovej poézie“ (s.48). Literárnokritické interpretácie rozširuje autorka o spoločenské, politické a estetické súvislosti v duchu požiadaviek Felixa Vodičku. Vychádza pri výbere autora a témy práce z vlastného intenzívneho čitateľského zážitku, vyberá si autora rovnakej estetickej, etickej i náboženskej orientácie. Svojím dôkladným prístupom k téme zhodnocuje analytické sondy do syntetického obrazu básnika P. Olivu v širších domácich a medziliterárnych súvislostiach (český a francúzsky kontext moderny).

Centruje autorov obraz vo vertikálnych aj horizontálnych súvislostiach, čím získava širšie poznatky o interpretovanom básnikovi, ale i o básnickom texte vôbec. Podarilo sa jej podať zmysel Olivovho textu v primeraných dobových, ale i nadčasových súvislostiach so zreteľom na estetickú kvalitu jeho poézie. Podáva tak textový model literárneho

diela v maximálnej možnej sieti vzťahov. Oceňujeme komplexnosť jej pohľadu z rôznych zorných uhlov. Autorka si všíma Olivovo dielo v kontexte katolíckej moderny (R. Dilong, J. Silan, P. G. Hlbina) a slovenskej medzivojnovnej poézie, s ktorou vykazuje Olivov text interferenciu. Neunikajú jej potrebné súvislosti s dobovými avantgardnými smermi – s poetizmom a surrealizmom – v tridsiatych a štyridsiatych rokoch 20. storočia. Zaujímavý je aj náboženský kontext Olivovej poézie, súvislosť s mystickou básnickou tradíciou svätého Jána z Kríža a sv. Terézie z Lisieux, ale aj filozoficko-estetické podnety teórie čistej poézie H. Bremonda.

Vylúčenie prozaických a kritických textov, ktoré nemajú relevantnú historickú hodnotu, prospelo tomu, že práca sa nerozbíha do zbytočnej šírky. Ingardenova a Vodičkova predstava literárneho vývinu sa ukázala ako vhodné východisko pre interpretáciu a zaradenie Olivovho textu do vývinu slovenskej literatúry. Ide vlastne o komplexný pohľad na osobnosť a dielo básnika v slovenskom literárnom prostredí bez zaujatia a deformácie. Recepčný prehľad zároveň objektivizuje pohľad na tohto na Slovensku ešte stále málo známeho autora. Vyzdvihujem na jednej strane autorkinu pokoru a úctu pred textom, ale aj odbornú fundovanosť v širokom kontexte svetovej a českej lyriky na druhej strane. Jej práca ukazuje, že bude treba nanovo prepísať obraz slovenskej poézie a literatúry nezaťažený ideologickými či inými metodologickými kontextami. Autorka napísala len to, čo sama cez seba pretavila a pri všetkej skromnosti priniesla viacero samostatných a úplne nových zistení nielen o autorovi, ale aj o obraznosti básnika (taktilná obraznosť), akoby mimochodom sa jej vynorilo aj citlivé hodnotenie prekladových textov (Žáryho preklad Rimbaudovej poézie).

Neváha polemizovať s dobovými i súčasnými hodnoteniami Olivovej tvorby i z pera